

AVASTADES VISUAALSE VÄLITÖÖ KAUDU PALJULIIGILIST LINNAMAASTIKKU.

Tähelepanekuid öisest Tartust

Hildegard Reimann

Tartu Ülikool, etnoloogia osakond

Abstrakt: Artikli eesmärk on anda ülevaade, kuidas ja miks kombineerida visuaalse antropoloogia meetodeid zoo- ja ökosemiootilise analüüsiga, et uurida paljuliigilisi linnamaastikke. Kirjutis põhineb 2022. aasta aprillis läbiviidud etnograafilisel välitööl öises Tartu linnas. Välitöö eesmärk oli jäädvustada öise eluviisiga linnaloomade tegemisi, kasutades põhilise meetodina vaatlevat filmimist. Tuues näiteid semiootikast, visuaalsest antropoloogiast ja reflekteerides omaenda välitöökogemust, toon ma välja vaatleva filmimise eripärad paljuliigilises uurimises. Meetodi põhiline väärtus peitub võimaluses ühtaegu jäädvustada, uurida ja suhestuda teele sattuvate mitteinimestega. Esile tuleb tõsta välitöö öist konteksti, minu kui filmija kehalisust ning nähtud linnaloomade agentsust olukordi mõjutada. Jõuan järeldusele, et filmimine on tundlik ja kaasav meetod, mida rakendada linnalooduse semiootilises analüüsis ning pöörata tähelepanu linnaökoloogia probleemidele.

Märksõnad: visuaalne antropoloogia, zoosemiootika, ökosemiootika, paljuliigiline uurimus, öine keskkond, linnaloodus

Exploring multispecies cityscapes through visual fieldwork. Notes from nocturnal Tartu

Abstract: This paper explores the possibilities of combining the methods of visual anthropology with zoo- and ecosemiotic analysis to investigate the multispecies natures of urban landscape. The analysis is based on my own ethnographic fieldwork in the town of Tartu, Estonia, in April 2022. The fieldwork focused on the activity of nocturnal urban animals, using observational filming as the main research method. Through examples from the field of semiotics, visual anthropology and self reflection, I cover the characteristics of observational filming as a way to investigate, capture and resonate with nocturnal non-humans. Important aspect about the research are the nocturnal context, my own embodiment as a filmer and the agency of encountered non-humans. I come to the conclusion that filming is a reflexive and engaging method to bring into the semiotic analysis of urban nature and raise discussions about urban ecology.

Keywords: visual anthropology, zoosemiotics, ecosemiotics, multispecies research, nocturnal environment, urban nature

Minu kirjutis lähtub 2022. aasta kevadel öises Tartu linnas läbi viidud visuaalantropoloogia välitööprojektist. Ühel aprilli hilisõhtul suundusin koos teiste antropoloogiatudengitega Tartu linna. Projekti eesmärk oli jäädvustada Tartu ööelu, ent seadsin enese jaoks fookuse mitteinimestest olendite märkamisele ja jäädvustamisele. Nõnda pakkus välitöö kogemust ning visuaalset materjali, mida tõlgendada zoo- ja ökosemiootika perspektiivist.

Zoo- ja ökosemiootika meetoditesse võib suhtuda kui tööriistavalikusse kastis, kust uurija valib sobiva oma uurimishuvist ning uuritava nähtuse eripäradest lähtuvalt (Maran 2023: 7). Nõnda on lisaks semiootilistele analüüsimeetoditele rakendatud muuhulgas etoloogia ja käitumispsühholoogia meetodeid (vt Martinelli 2010: 1-27). Käesoleva kirjatöö eesmärk on analüüsida filmimise kui antropoloogias tuntud välitöömeetodi rakendamist linnaruumi zoo- ja ökosemiootiliseks uurimiseks. Analüüsi käigus annan ülevaate, kas, kuidas ja miks võib kaamerast olla abi, et märgata ja mõista mitteinimese käitumist inimkesksel linnamaastikul. Oluliseks analüüsimaterjaliks on nii eneserefleksioon kui ka välitöödel salvestatud materjal. Seon semiootilise lähenemise paljuliigilise etnograafiaga (*multispecies ethnography*), kus on filmimist uurimismeetodina rakendatud ning sõnastan, kuidas etnograafia ja semiootika teineteist täiendavad. Töö teises pooles kirjeldan oma välitööprotsessi ning jäädvustatud materjali. Analüüsin oma kogemust välitöödel ning valitud meetodi rakenduslikkust zoo- ja ökosemiootikas.

Märgates mitteinimest. Paljuliigilise etnograafia võimalused

Humanitaarteadustes on loodus, keskkond ja inimese suhe teist liiki organismidega sattunud suurenevasse huviorbiiti. Luues interdistsiplinaarset võrgustikku loodusteaduste, filosoofia ja kunstiga, on nimetatud teemadega asunud tegelema semiootikas bio-, öko- ja zoosemiootika (vt Martinelli 2010; Maran 2022) ning antropoloogias paljuliigilise etnograafia suund (vt Kirksey, Helmreich 2010). Paljuliigilist lähenemist iseloomustab inimkultuuri paigutamine ökoloogilisse võrgustikku ning teiste liikide agentsuse arvestamine. Läbiv on kaasaja keskkonnakriisi problemaatika, mis sunnib inimese positsiooni keskkonnas ümber mõtestama.

Paljuliigiline lähenemine on antropoloogias loonud uue konteksti, milles rakendada etnograafilisi meetodeid. Uurija refleksiivne kogemus ja tähendusloome protsessi dokumenteerimine, tänapäeval järjest enam ka multimodaalne lähenemine, mis pöörab tähelepanu erinevatele tajuelamustele ning nende jäädvustamisele – need on kõik paljuliigilises uurimuses olulisel kohal.

Kogu tajuspektri kaasamine ning mänguline katsetamine jäädvustusvahenditega ei võimalda küll teise organismi reaalsust täielikult kogeda, ent loob mitmekülgse ja empaatilise kirjelduse (Kirksey, Helmreich 2010; Wels 2020). Etnograafilised meetodid pole semiootikas võõrad ning neid on ökosemiootilise tõlgendusega sidunud Eduardo Kohn (2013) ja Andrew Whitehouse (2015).

Filmimine on antropoloogias levinud uurimismeetod ja seda on kasutatud ka liikidevaheliste suhete uurimiseks. Antropoloog Natasha Fijn (2012) on rakendanud vaatlevat filmimist ühtaegu moodusena osalusvaatluse läbiviimiseks kui ka uurimismaterjali jäädvustamiseks. Uurides Mongoolia karjakasvatajaid ning kariloomi, võimaldas filmimine uurija kehalist kaasatust ja kohalolu. Vajalik oli kaamera aktiivne käsitlemine – nõnda pole kaamerat hoidev inimene vaid passiivne andmekoguja, vaid ka olukorras osaleja. Fijn on kirjeldanud oma valikuid kaadrite ülesvõtmisel ning sekkumist filmitavasse. Tema tähelepanekutest selgub, et aktiivne filmimine on inimeste ja mitteinimeste suhete uurimiseks väga sobilik. Filmimine võimaldab jäädvustada materjali, lähtudes mitteverbaalsetest väljendusviisidest, tabada liigutusi, valgust, helisid ja paiknemist ruumis. Fijn rõhutab, et sealjuures peab uurija võtma aktiivse positsiooni. Märkamatuks jäämine on võimatu ja pigem isegi mittesoovitav, sest filmimine loob paratamatult uuritavaga sideme ning mõjutab tema käitumist. (Fijn 2012)

Näiteid filmimise rakendamisest zoo- ja ökosemiootilises uurimises on pigem vähe. Pauline Delahaye (ilmumas 2023) seob oma käsilolevas zoosemiootika projektis vaatlusi filmimise ja fotografeerimisega, et uurida linnas elavaid vareslasi. Timo Maran (2020a) on Tartu linnakeskkonna ökosemiootiliseks tõlgendamiseks rakendanud vaatlust, mis Fijni kirjeldatud filmimisest palju ei erine. Maran viis läbi süstemaatilisi vaatlusi Emajõe-äärsel kaldaalal, keskendudes loomade ökoväljadele. Maran reflekteerib oma töös, et vaatleja teadmiste ning tajuvõimekuse piiratuse tõttu jääb suur osa interaktsioonisündmusi märkamata. Maran peab oluliseks teadvustada vaatluse analüüsil lähtepunkti: selleks on inimene, kes teeb lähtuvalt oma teadmistest ning tajuvõimekusest keskkonna kohta järeldusi (Maran 2020a). Nagu filmija, on ka vaatlev inimene keskkonnaga aktiivselt kontaktis, mõjutades oma kohaolekuga teiste organismide tegevust. Võrreldes filmimisega, ei kutsu vaatlus uurijat olukordades aktiivselt osalema moel, mida on kirjeldanud Fijn (2012). Kuidas filmimine võimaldab uuritavaga kehaliselt rohkem suhestuda, kirjeldan ka oma välitöökogemuse analüüsis.

Visuaalne välitöö öises Tartus. Tartu linnaloomad

Minu välitööd leidsid aset 22. aprillil ajavahemikus 23.00–05.00. Välitöö läbiviimise ajal oli soe, selge ja vähetuuline kevadöö. Suundusin välitööle Lumix peegelkaameraga. Öine ringkäik algas Tartu südalinnast, siirdus piki Rütli

tänavat, üle Vabaduse silla, üles Narva mäest (11.00–01.30) ning ringiga mööda Roosi ja Mäe tänavat tagasi all-linna (01.30–02.00). Peale väikest pausi kulgesime piki Emajõe kallast avaturu suunas, sealt Zeppelini keskuseni (02.00–04.00). Jalutuskäik lõppes Karlovas (04.00–05.00). Kuigi jalutuskäik kulges enamjaolt piki tänavaid ning suurema inimasustusega kohtades, tegin kõrvalepõikeid vaikesesse hoovidesse ning parkidesse. Uurimisrühma kuulus veel neli inimest, kellest hoidsin alguses suuremat distantsi. Jalutuskäigu hilisemas faasis liikusime Karlovas kolmekesi ühtse seltskonnana.

Siirdusin välitööle lihtsa eesmärgiga jäädvustada loomade tegevust öises linnas. Valdkondadeüleselt on tähele pandud, et inimese järgi planeeritud linnakeskkond on koht, kus kerkivad esile ootamatud liigikooslused, käitumismustrid ning viisid, kuidas metsikud liigid interakteeruvad inimese ning nende loodud keskkonnaga (Parris 2016: 11). Pöörasin niisiis tähelepanu nii loomade tegevusele linnaruumis kui ka otsestele kokkupuudetele inimestega. Rohkem kui pärisloomi, märkasin inimeste loodud loomakujutisi (skulptuurid ja erinevad visuaalid) ning seda, kuidas need keskkonnaga suhestuvad. Selle materjali jätan aga käesolevast analüüsist välja, kuna paljuliigilise lähenemise keskmes on mitteinimene ise, tema aktiivne roll oma keskkonna kujundamisel.

Videoprojekti eesmärk polnud jäädvustada terviklikku pilti Tartu linna elustiku aktiivsusest loojangust koiduni, kuivõrd linn on kompleksne ja rikkalik ökosüsteem (vt Parris 2016: 12). Tegemist oli subjektiivse rännakuga, kus mängisid olulist rolli minu kui uuriva inimese tähelepanuvõime, liikumistrajektor, paiknemine ruumis (sh tekitatud müra, aktiivne interaktsioon teiste isenditega, nii inimeste kui ka mitteinimestega). Oma kehalisuse ning agentsuse tajumine, mis filmimiskogemusega kaasneb (vt Fijn 2012), on oluline linnaökoloogia mõtestamise seisukohalt – on ju ka inimene osa linnaloodusest. Inimese pidev kohalolu ja mõjusus keskkonna kujundamisel on linlike süsteemide mõistmisel keskse tähtsusega, kirjutab Parris (2016: 2). Kuigi filmisin peamiselt mitteinimesi, paigutasin end aktiivse filmijana teiste linnaloomade sekka.

Välitööl nähtud liikide arv, kontekst ja käitumine võisid olla seotud aastaaja ja ilmaga. Soojemal ajal samalaadi projekti läbiviimine võimaldaks näiteks jäädvustada märksa enam putukaliike. Niisamuti mõjutab liikide aktiivsust loojangu- ja koiduaeg ja selle muutumine aasta jooksul. Samuti suunasid välitöö käiku ja kogutud materjali minu tehnilised oskused. Videomeetod oli minu jaoks varem läbiproovimata lahendus. Olles varustatud professionaalse peegelkaameraga, pidin siiski tõdema, et heast tehnikast jäi väheks ning kohmakuse ja aegluse tõttu jäi märkamata ning jäädvustamata palju loomade tegevust.

Materjali analüüsivõimalusi

Videomaterjali ja välitöökogemuse põhjal saab analüüsida erinevaid teemasid, mis on olulised linnalooduse mõistmiseks ja hoidmiseks. Asetan oma töö paljuliigilise urbanismi konteksti, mis paigutab linnakeskkonna üldisesse ökoloogilisse võrgustikku (Barua, Sinha 2022). Oma materjali uurimisvõimaluste näitlikustamiseks tõstatan kaks uurimisküsimust, mis keskenduvad sellele, kuidas kasutasid öist linnaruumi mitteinimestest loomad:

- 1) kas ja kuidas interakteeruvad filmitud isendid inimtekkeliste objektidega?
- 2) kas ja kuidas interakteeruvad filmitud isendid enda liigikaaslaste ja/või teiste liikidega?

Uurimisküsimused seostuvad üldiste teemadega, millele linnalooduse uuringud tähelepanu pööravad, nt kuidas mõjutavad inimaktiivsus ning tehiskeskkonnad metsikute liikide käitumist, populatsioone, psühholoogiat ja füsioloogiat ning kuidas mõista suhtlust inimeste ja teiste liikide vahel (McCleery et al. 2014: 7).

Minu kohtumised mitteinimestega

Jalutuskäigu jooksul õnnestus mul filmilindile jäädvustada ligikaudu kümme eri liiki isendeid. Mõned ebamäärasemad kohtumised jätan sellest analüüsist välja, nt lindude häälightsused puuvõrades või veesulpsatused Emajõe pinnal.

- 1) tuvastamata liiki ööliblikas Raadi surnuaia tänavalaterna valgusvihus;
- 2) isased sinikaelpardid Kroonuaia silla juures Emajõel;
- 3) eri liiki ämblikud Kaarsilla piiretel ning Emajõe-äärsetel piiretel;
- 4) sajajalgne hotell Tartu esise parkimisplatsi mururiba peal;
- 5) kolm kassi Raadil ja Karlovas;
- 6) taksikoer Peetri tänaval koos teda rihma otsas hoidva inimesega;
- 7) turvakalad Naiivi kõrval Emajõe ääres istuva kalamehe sumbas.

Suhestumine inimtekkeliste objektidega

Enamik isendeid tegutses öises linnas inimesest otseselt sõltumata, aga kohandas oma käitumist vastavalt inimtekkeliste objektide eripäradele, mis on linnas paratamatu. Sealjuures oli näha, et mõned isendid on elukeskkonnaga sedavõrd

kohanenud, et oskavad inimtekkelisi objekte rakendada. Teistele isenditele löi tehismaastik eksitavaid või ohtlikke olukordi

Tuvastamata liiki ööliblikas Raadi surnuaial ning ämblikud Emajõe ääres juhindusid oma tegevuses inimtekkelisest valgusallikast. Surnuaia tänavalaterna valgusvihus lendas eri liiki pisiputukaid, kes lampi ilmselt orienteerumisvahendina kasutasid. Filmimise ajal lendas valgusvihust läbi üks ööliblikas (vt kuvatõmmis 1). Jõe ääres olid ämblikud loonud oma võrgud sillapiirde serva alla paigutatud LED-ribade külge, juhindudes tõenäoliselt valgusallika ligitõmbavusest teatud öösel ringilendavatele putukatele (vt kuvatõmmis 2). Eri liiki ämblikud lõsutasid liikumatult keset võrku, ilmselt saagiootuses. Siinkohal on huvitav, kuidas eri tüüpi lüljalgsete jaoks on linnavalgustid omavaheliseks kommunikatsioonivahendiks, kujundades saak- ja röövloma suhteid. Samas on positiivselt valgustundlikele putukaliikide jaoks tegu semiootilise reostusega (vt Maran 2020b: 24), mis isendite loomulikke navigeerimissignaale eksitavad.

Kuvatõmmis 1. Tuvastamata liiki ööliblikas tänavalaterna valgusvihus. 22.04.2022, Raadi surnuaed, Tartu.

Kuvatõmmis 2. Ämblik LED-ribaga valgustatud kaldapiirde küljes. 22.04.2022, Kaarsilla kõrval, Tartu.

Esmapilgul tundus, et hotell Tartu ees kohatud sajajalgne valgusallikast sõltuvalt oma liikumist ei seadnud. Sajajalgne liikus rohukõrsi pidi mööda parkla mururiba, sattudes kord tänavalaternate valgusesse, kadudes kord elektrikapi varju (vt kuvatõmmis 3). Siiski on sajajalgsete puhul tegemist valguskartlike liikidega, seega oli kapi vari tõenäoliselt atraktiivsem keskkond. Minu seisukohalt oli huvitav, et märkasin sajajalgset just tänu valguslaigule ning kaameraga jäädvustamine oli valguse käes edukam kui varjus. Valguskartlike lülijalgsete märkamine öises linnas on vähetõenäoline ning nende kaameraga jäädvustamine tehnika piiratuse tõttu veel enamgi.

Kuvatõmmis 3. Sajajalgne muruplatsil, kord valguses, kord varjus. 22.04.2022, Hotell Tartu parkimisplats, Tartu.

Kuvatõmmis 4. Siil ületab autoteed. 22.04.2022, Aida tänav, Tartu.

Siil on linnakeskkonnas vältiva loomuga ning tegutseb pigem pimedas ja vähese aktiivsusega linnaosades. Aida tänaval filmile jäänud siil kinnitas neid omadusi. Siil ületas valgustatud autotee ilmselgelt kiirustades, tegi vahepeatuse tee äärde pargitud auto all ning jätkas teekonda üle kõnnitee pimedasse rohtukasvanud hoovi prügikastide alla (vt kuvatõmmis 4). Tänav, kuigi liiklusest tühi, paistis siilile olevat ebamugav vahelüli, et jõuda ühest olulisest keskkonnast teise. Tee äärde pargitud auto oli oluliseks vahepeatuskohaks, pakkudes varju ning piiratud ligipääsu tõttu ka kaitset.

Pargitud autosid kasutasid varjumiskohana ka erinevad kassid (vt kuvatõmmis 5). Peetri tänaval filmitud kass oli vältiva käitumisega, ületas tänava siili kombel kiirustades ning jäi kuni klipi lõpuni auto alla varju. Teised kaks Karlova kassi astusid omaalgatuslikult eri inimestega kontakti.

Kuvatõmmis 5. Kass varjub tee äärde pargitud sõiduki alla. 22.04.2022, Õne tänav, Karlova, Tartu.

Oranž kass Karlovas paistis end inimtekkelises keskkonnas mugavalt tundvat. Erinevalt siilist ja Peetri tänava kassist, kõndis see isend keset autoteed, põigates siiski vahest tänava ääres seisvate autode alla. Kass ei ilmutanud pelgavat käitumist seoses sõiduatoga, mis tema kõrval tänavaserva keeras, vaid eemaldus auto tagurdamisväljast vaid nii palju, kui vaja. Barlova baari ees ronis kass baaritrepile ning hiljem ka bussiootepingile, mõjudes oma enesekindlusega inimkasutuseks mõeldud paikades isegi inimesesarnaselt (vt kuvatõmmis 6). Oli näha, et tegemist on isendiga, kes on harjunud inimestega koos elama.

Kuvatõmmis 6. Kass Barlova baari trepil. 22.04.2022, Tähe tänav, Karlova, Tartu.

Vabatahtlik ja vältimatu suhtlus teiste liikidega

Kasside puhul oli märgata kõige enam ja nüanseeritumat suhtlust inimestega. Karlovas kohtasin kassi, kes inimestega intensiivselt ja valjude häälistsuste teel kontakti otsis, pannes ristmikul peatuma jalgratturi, kes teda paitama jäi (vt kuvatõmmis 7). Märganud kaamerateaga varustatud uurimisgruppi, järgnes kass meile läbi Karlova, liikudes ühe inimese juurest teise juurde või hoidis paarimeetrist distantsi. Kaasakõndimise vältel suhtles kass meiega valjude häälistsuste teel ning tõstis häält, kui tähelepanu ei saanud. Kaameraga lähenemine ning madalamale kükitamine andis kassile impulsi lähemale tulemiseks ning kaamera uudistamiseks. Nendes oludes oleks olnud võimatu saavutada objektiivseid kaadreid, kui see oleks mu eesmärgiks olnud. Olukord pani mind mõistma, et kaameraga või ilma, olen ma kassi jaoks kommunikatsioonipartner.

Kommunikatsiooniprotsessis ilmnes ka see, et kommunikatsiooniakt teist liiki organismiga on paratamatult puudulik ning jäi arusaamatuks, miks kass inimestega nii aktiivselt kontakti otsis.

Kuvatõmmis 7. Kass paneb peatuma jalgratturi. 22.04.2022, Tähe ja Kesk tänava ristmik, Karlova, Tartu.

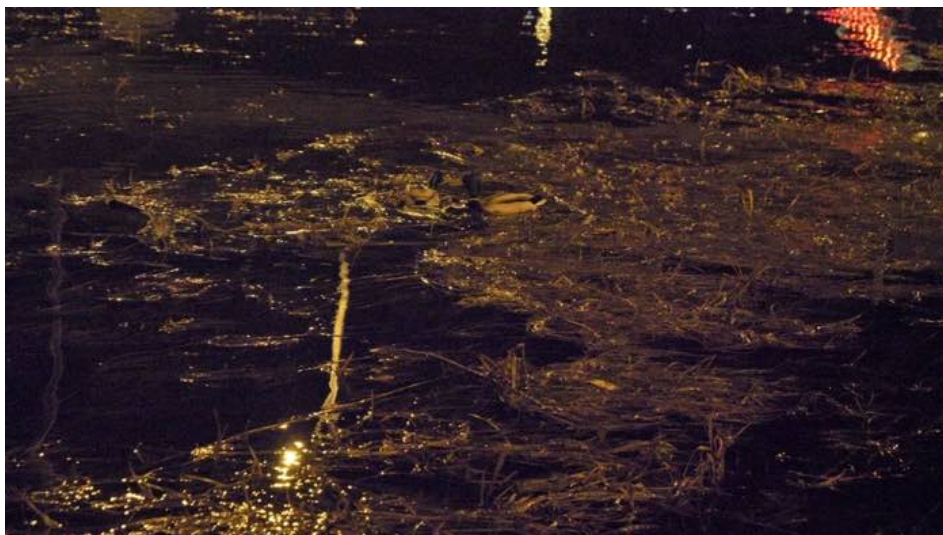
Oli loomi, kelle tegevus oli inimestega füüsiliselt seotud. Neil juhtudel pidin jäädvustamiseks ka inimesega kontakti astuma ning filmimiseks luba küsima. Üheks selliseks isendiks oli taksitõugu koer Puiestee tänaval, keda hoidis rihma otsas naisterahvas. Koer jäi kaameratele inimeste tegevust paigale naelutatult kaema ning seetõttu pidi ka temaga jalutav naine peatuma (vt kuvatõmmis 8). Jäädvustasin filmilindile koera huvi, aga ka heitumuse talle suunatud kaameratest. Filmimise ajal seletasin koeraomanikule projekti tagamaid. Koera seismajäämist ja kaamerale püütud käitumist kutsus selgelt esile minu tegevus, filmikaamera ning koera katsed minu atribuutikat mõista. Silmnähtavalt erines filmimine koera jaoks tavalisest kontaktist inimestega. Klipi lõpus kiirustas koer edasi, mis lõpetas suhtluse ka naisterahvaga.

Isased sinikaelpardid hulpisid Emajõe Kroonuaia silla juures, kus veepinnale ulatusid veetaimede ladvad. Isendid pistisid vahetevahel pea toidu otsimiseks vee alla ning interakteerusid omavahel vaiksete häälistsuste, žestide (tiibade sopsutamine) ja puudutuste kaudu (nokaga sugemine) (vt kuvatõmmis 9). Pardid paistsid olevat harjunud kaldal kõndivate inimestega, ent ühe filmija lähenemine kaameraga pani ühe pardi järsult lendu tõusma ning piki jõge südalinna suunas lendama. Teine part jäi maha, ilmutamata ärrituse märke. Partide puhul oli märgata, et kuigi inimtegevus võib nende käitumist mõjutada ning seda tajutakse potentsiaalse ohu või ärritajana, tunnevad nad end linnakeskkonnas koduselt. Parte märkasid öösel nii kesklinnas, kui ka linna südamest kaugemal. Inimeste kohalolu ei kutsu üldiselt esile tugevaid

reaktsioone. Kirjeldatud olukorra põhjal võib öelda, et ruumivalikuid teevad pardid lähtuvalt veekogust ning söögiallikast (veetaimede vahel leidub rohkem süüa). Seega on inimtegevuse ja inimtekkeliste objektide mõju pigem kaudne või vähene.

Kuvatõmmis 8. Taksikoer koos teda rihma otsas hoidva inimesega. Peetri tänav, Tartu.

Kuvatõmmis 9. Isased sinikaelpardid interakteeruvad omavahel. 22.04.2022, Kroonuaia silla kõrval, Tartu.

Lõpetuseks kirjeldan stseeni, mis moodustas omamoodi tähenduskihtide ja liikidevaheliste suhete sasipuntra. Turvakalad, keda sain filmida Niiivi parv-baari kõrval Emajõe ääres, olid kinni kalamehe sumbas. Küsimise peale soostus seal istuv kalamees oma sumba veest välja tõmbama. Selles olukorras oli kaladel tahtmatu kokkupuude inimtekkeliste objektide ja inimesega, olles järjekordne näide linnamaastikul välja kujunenud rööv- ja saakloomasuhtest. Tekkis

groteskne kultuuriline seos kalade käitumise ning ümbritseva helimaastiku vahel. Filmisin, kuidas pealambi valguses visklesid õhuvaeguses kalad Naiivist kostva diskomuusika rütmis (vt kuvatõmmis 7) – seos, mille koheselt olukorda teadvustades lõin ning mille pidin vajalikuks ka helilindile välja pahvatada.

Kuvatõmmis 10. Õhuvaeguses siplevad turvakalad kalamehe sumbas, taustal laul „Ämblikmees”. 22.04.2022, Parv-baar Naiivi kõrval, Emajõe ääres, Tartu.

Diskussioon

Minu välitööd kinnitasid, et keskkonna zoo- ja ökosemiootiliseks analüüsiks on filmimine tulemuslik meetod. Täenduslikuks sai filmimiskogemus, eri liiki linnaloomad ja nendega kohtumise kontekst. Oluline oli välitöö ajastus ööpäeva lõikes. Öisel ajal oli mitteinimestest loomade aktiivsust kergem märgata, sest inimeste aktiivsus ol sedavõrd väiksem. Samas tegi öine pimedus valusalt teadlikuks valitud jäädvustusvahendi ja inimtaja piiratusest.

Filmitud materjal kinnitab, et linn on paljuliigiline keskkond (vt Barua ja Sinha 2022), kus eri liikide aktiivsus vaheldub, põimub ühte, satub konflikti või toimib paralleelselt. Linnas on välja kujunenud liikidevahelised suhtlusvõrgustikud, kaasates inimest (kass püüab tänaval inimese tähelepanu) või toimides inimestest sõltumatult (ämblikud püüavad putukaid). Sealjuures on linnas kerge märgata inimeste ja mitteinimeste vahelisi suhteid, kus mitteinimene on inimesega füüsiliselt seotud. Selliseid olukordi ilmestavad inimese-lemmiklooma interaktsioon ning küti-saaklooma suhe kalastajate näitel.

Linnaloomad loovad uusi tähendusi ning kasutuskontekste inimtekkelistele objektidele, nt orienteeruvad tänavalatena järgi või kasutavad tee-äärset autot peidupaigana. Autoteed loovad seevastu mitteinimeste jaoks

katkestusi, mille läbimine on valguse ja liikluse tõttu ohtlik. Filmitud materjali puhul saaks rohkem keskenduda sellele, kuidas mõjutab inimtekkeline valgus ja heli linnaloomade tegevust ning tekitab nende jaoks semiootilist reostust.

Välitööl viibides tekkisid sensoorsed kontrastid eri linnaosade vahel. Öist südalinna iseloomustas tulede, autoliikluse, inimtegevuse ja -helide rohusus, mis sumbus sumedasse vaikusesse aedlinnaosades ning tagahoovides. On selge, et inimtegevus, selle puudumine või koondumine südalinna, mõjutab öisel ajal loomade ruumikasutust. Heaks näiteks on aedlinnakute "vaikus", mida täitsid erinevad linnuhääled: kirju helimaastik, mis südalinnas täiesti tähelepanuta jäi. Niisamuti oli inimestest kihavas südalinnas palju raskem märgata mitteinimeste liikumist, kui pealtnäha väljasurnud Karlova tänavatel. Materjaliga edasi tegeledes saaks analüüsida tähendusi, mis väiksema liikluse ja müratasemega paikadel mitteinimeste jaoks on ning panustada rohealade väärtustamisesse ajal, mil kasvav linnastumine toimub eelkõige parkide arvelt (vt Parris 2016: 22–23).

Paljuliigilisele linnamaastikule keskenduva visuaalse välitöö zoo- ja ökosemiootilise tõlgendamise suurim potentsiaal peitubki võimaluses tegelda käesoleva ajastu ulatuslike keskkonnaprobleemidega, mille keskmes on inimtegevuse konflikt keskkonna ja teiste organismidega. Visuaalne välitöö on süvenenud ja meeleline kogemus, mis tõstab teadlikkust inimeste ning mitteinimeste vahelistest dünaamikatest tehnilikul maastikul. Suhestumine ja empaatia on mitteinimeste uurimises võtmetähtsusega, kuivõrd inimeste ettekujutus teiste organismide sisemaailmast on niivõrd piiratud (vt Wels 2020). Uurimuse öine kontekst väärrib siinkohal taas esiletõstmist. Ökoloogid on rõhutanud öiste protsesside ja loomaliikide haavatavust antropogeensetele mõjudele, mis keskkonnakriisis süvenevad. Ökoloogias defineeritud „öise probleemi“ ("*nocturnal problem*" vt Park et al. 1931) taga peitub öiste protsesside uurimise keerukus, mida peegeldab ka minu välitöörefleksioon. Mitmekülgsete paljuilgilise etnograafia meetodite lisaminemine semiootika tööriistakasti võiks olla panus nimetatud probleemi lahendamisesse.

Kirjandus

- Barua, Maan; Sinha, Anindya 2022. Cultivated, feral, wild: the urban as an ecological formation. *Urban Geography* 43: 1–22.
- Delahaye, Pauline ilmumas 2023. *Crows and Humans Project*. Tartu–Paris. Kättesaadav: <https://www.crows.ut.ee/>, 03.06.2022.
- Fijn, Natasha 2012. A Multi-Species Ethno-Ethnographic Approach to Filmmaking. *Humanities Research* 18(1): 71–88.
- Kirksey, S. Eben; Helmreich, Stefan 2010. The Emergence of Multispecies Ethnography. *Cultural Anthropology* 25(4): 545–576.

- Kohn, Eduardo 2013. *How Forests Think. Toward an Anthropology Beyond the Human*. Berkeley: University of California Press.
- Maran, Timo 2020a. Ecological Repertoire Analysis: a Method of Interaction-Based Semiotic Study for Multispecies Environments. *Biosemiotics* 13(1): 63–75.
- Maran, Timo 2020b. Ecosemiotics. The Study of Signs in Changing Ecologies. In: Westling, Loise; Iovino, Serenella; Maran, Timo (eds.), *Elements in Environmental Humanities*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Maran, Timo 2022. *Ökosemiotika. Märgiuringud ja ökoloogiline muutus*. Tõlk. Ehte Puhang. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Maran, Timo 2023. Applied ecosemiotics: Ontological basis and conceptual models. In: Copley, Paul.; Olteanu Alin. (eds.), *Semiotics and its Masters II*. Berlin: Mouton De Gruyter, pp. 129–150.
- Martinelli, Dario 2010. A Critical Companion to Zoosemiotics: People, Paths, Ideas. In: Barbieri, Marcello; Hoffmeyer, Jesper (eds.), *Biosemiotics 5*. New York: Springer Dordrecht.
- McCleery, Robert A.; Moorman, Christopher E.; Peterson, M. Nils (eds.) 2014. *Urban Wildlife Conservation. Theory and Practice*. New York: Springer.
- Parris, Kirsten M. 2016. *Ecology of Urban Environments*. United Kingdom: Wiley-Blackwell.
- Park, O.; Lockett, J. A.; Myers, D. J. 1931. Studies in nocturnal ecology with special reference to climax forest. *Ecology* 12: 709–727.
- Wels, Harry 2020. Multi-species ethnography: methodological training in the field in South Africa. *Journal of Organizational Ethnography* 9 (3): 343–363.
- Whitehouse, Andrew 2015. Listening to birds in the Anthropocene: The anxious semiotics of sound in a human-dominated world. *Environmental Humanities* 6: 53–71.